

Živé utváření staveb mateřských škol

Jde o to, aby architektura pro děti byla krásná a živá. Tvořivost a fantazie může do návrhu nových staveb vstoupit například tak, že architekt umožní zadavatelům, aby návrh nové mateřské školky tvořili společně. A to jako architektonický model, kde jsou vidět souvislosti. Tak se nápaditost dostává přímo do vznikajícího návrhu. V následujícím článku mi dovoluňte, zamyslet se nad tím, jak nově utvářet prostředí, které bude oslovovat duši i ducha dítěte.

Společné navrhování architektonických modelů má několik významných vlastností. Zlepšuje vztahy v týmu pedagogů (přizvaní mohou být i rodiče). Napomáhá sdílení nápadů a vzniku shody v procesu návrhu. Generuje nápady a rozvíjí tvořivost. Zlepšuje představivost o konečné podobě stavby. Použije-li se při návrhu modelů tvárný plastický materiál, mohou vzniknout tvarově bohaté a zajímavé stavby. Děti tak potom zažívají mnohotvárnost a hravost.

Společná tvorba modelu budoucí mateřské školky pod vedením architekta. Sdílení názorů buduje týmovou spolupráci. Tvorba ve skupině podporuje fantazii a tvořivost, kdy jeden navazuje na druhého.

Model dostavby mateřské školky vyrobený z plastelíny. Tvárná hmota umožňuje umělecké propracování detailů zahrady. Podle modelu následně vzniká projekt a realizace. V návrhu byly řešeny i prvky zahrady.

Detail hlavního vstupu do mateřské školky. Vlevo je vidět skluzavka ze střešy do pískoviště. Pod ní je prolézací tunel. Živé tvary vznikly při veselé týmové spolupráci. U staveb a v utvářeném prostředí pro děti je důležité, aby se dobře orientovali. Aby například dobře rozpoznali hlavní vstup. Dobré orientaci také pomáhá jemné prostorové oddělování typů ploch podle způsobu využití, v kterých je jiná nálada. Tak děti lépe cítí čemu je vymezený prostor určen. Na modelu to můžeme vidět v řešení prostorů před vstupem. Každé zákoutí má svojí náladu. Například malá zahrádka se zvýšenými záhony je lehce oddělená od prostoru před vstupem linií kamenů a keříků. Pískoviště je také oddělené svým vyšším okrajem. Podobně je lemovaná i cestička, která ke školce vede.

Hlubší podstata tvorby prostředí. Jak podpořit duševní i duchovní rozvoj dítěte současné doby?

Architektura mateřských škol by měla utvářet nosnou náladu, v které se výchova dítěte může uskutečňovat. Nálada/atmosféra je pocitovou záležitostí. Týká se estetiky a stylu. Útulné prostředí vytváří sladěnost tvarů, materiálů a barev. „Méně různorodosti“ bývá „více v estetickém vjemu“. Pro vytváření nálady v prostředí má význam především plastické utváření hlavních tvarů stavby. Jde o to, aby se architektura stala malebnou a přitom osobitou. Plasticita tomu napomáhá. Plasticitou rozumíme například reliéfní členění stěn. Mohou to být prohlubně (niky) nebo výstupky (sokly). Pokud se povede stavbu školky bohatěji členit a dát každému prostoru jasný význam použití a osobitý estetický charakter, pomáhá to učitelům při výchově. Děti i vychovatelé se mohou lépe ladit na právě využívaný prostor. Například využívat různá zákoutí nebo naopak prostranství pro hru a odrážet tím svoje duševní potřeby.

V následujícím textu se zaměříme na duševní potřeby estetiky architektury pro vzdělávání. Jak má vypadat vzhled a charakter toho, co vnímáme jako architekturu mateřských škol? Jak by měli dnešní člověk a dnešní dítě vnímat prostředí a architekturu, aby byly jejich duše a duch zdravě uspokojeny, aby byly oživeny a mohly se rozvíjet?

Dnešní člověk i dnešní dítě, bude spokojeně vnímat architekturu, která byla utvářena svobodně. Na estetice a stylu tvarů je to cítit, pokud při jejich vytváření byla umožněna tvůrci/tvůrcům dostatečná volnost. Pozitivní síla je v tom, poskytnout člověku svobodné plynutí při navrhování tvarů. Ale přitom v souvislostech. Souvislosti částí stavby mezi sebou a jejich potřebné funkce si člověk lépe uvědomí, pracuje-li ve skupině. Ne pouze sám za sebe, ne pouze se své osobní představy, ale kolektivně. Člověk dneška se bude cítit spokojen, bude-li vnímat stavbu tak, že vystupuje nad osobní záměry. *„Můžeme-li pociťovat, že člověkem utvářené prostředí obsahuje něco z tajemství okolo nás, začne to v nás probouzet nejlepší síly naší duše, našeho srdce i našeho*

rozumu. Tyto síly si můžeme vzít na pomoc jako něco, co dalekosáhlým způsobem převyšuje naši osobnost.“¹

Podívejme se společně ještě na to, jak se vyvíjelo duševní i myšlenkové vnímání člověka ve vztahu k architektuře. Vývoj vědomí člověka v době řecké kultury a v dobách minulých historických slohů byl plně spojen s okolní přírodou. Tehdejší člověk se s ní cítil plně propojen. Proto se

Herna s jídelnou ve waldorfské mateřské školce v Chatou (Francie). Nástěnný obraz zachycuje pohyb ptáček při krmení. Výtvarník, Peter-Andreas Mothes zachytil umělecky síly, které jsou spojeny s věčnými pohyby ptáků. Vjemy dětí i dospělých se tak

v umění tak dobře cítil v realistickém zobrazování. To se však s moderní dobou postupně mění. Tím, jak se člověk stále více individualizuje a více si uvědomuje sebe sama, uvědomuje si i určité oddělení od viditelné přírody. Tím, že si naše oddělení od přírody uvědomujeme, postupně hledáme, jak se k ní zase vratet. Intuitivně cítíme, že to není pouze duševní potřeba. Postupně zjišťujeme, že postrádáme odpovědi daleko hlubší zasahující do duchovních souvislostí. Toho si můžeme všimnout v umění. Dnešní člověk hledá podstatu světa za projeveným realismem.

Oslovuje ho umělecké vyjádření sil působících za viditelnou skutečností. Pozorovatel uměleckého díla dnešní doby se cítí dobře, může-li pozorované umělecké dílo dotvářet svou vlastní fantazií.

¹ GA 286, R. Steiner, úryvek z druhé přednášky z cyklu Cesta k novému stavebnímu stylu (Wege zu einem neuen Baustil) s názvem „Dornašská stavba – dům řečí“ ze 17. června 1914

V architektuře škol a školek mohou být tyto síly například umělecky ztvárněny na povrchu stěn. Nebo v celém plastickém utváření budovy. Díky práci ve skupině dokážeme stavbě navíc vdechnout ducha a jednotný styl, který je nadosobního charakteru.

Dalšími možnostmi, jak stavbu školky nebo školy plasticky utvářet a doplňovat je navrhování uměleckých reliéfů nebo nástěnných maleb. Mohou to být také mozaiky nebo barevné lazury stěn. Jde o to, tvořivě rozehrát plochy stavby. Jako příklad umělecky uchopených tvořivých sil přírody, které se skrývají za viditelným fyzickým světem, jsem vybral dva příklady. Na následujících stranách si můžete prohlédnout fotografie uměleckých děl, které mají živý charakter. Jedno z děl zachycuje neviditelné síly působících za fyzickým vývojem rostliny. Druhé dílo je nástěnná malba zachycující vznikající pohyby ptáčků. To co vidíme je umělecké uchopení a umělecké vyjádření proudění sil, z kterých pohybující se zvířata vycházejí. Podobně je to i se silami vyvíjející se rostliny. Je to umělecky zachycený pohyb klíčení, růstu, vyvrcholení v květu a tvorba semene v rytmu roku. Jsou to umělecky zpracované proudící tvořivé síly, které jsou přítomné za viditelnou smyslovou skutečností. Není to ukončený realistický obraz. Jsou to síly tvořivého ducha za hmotným světem. Podobně můžeme utvářet celou budovu. To je to, co vědomí a duše dnešního člověka v umění a v lidsky utvářeném prostředí kolem sebe hledá. Co by rádo spatřovalo. A spatří-li to, jsou duch, duše i tělo skrze takové vnímání ožívovány. A to nejen u dospělých, ale i u dětí. Ztvárněním architektury tomu můžeme pomoci.

Plastické dílo do architektury. Reliéf uměleckého ztvárnění utvářejících sil působících ve vývoji rostliny v rytmu roku. Umělecké dílo vzniklé v rámci studia na Akademii Rafael antroposofické umělecké terapie v Bratislavě pod vedením Jany Koen. Spoluautoři: Oldřich Hozman, Tatiana Maťová a Robert Uber.

K tomu Rudolf Steiner² říká: *„To, že se člověk pozvedl nad stanovisko řecké doby, má svůj důvod. Neboť v množství nahodilostí, z nichž je svět složen, už nenalzáme nic božského, nutného. Do tohoto světa se cítíme být postaveni. Nevidíme kolem sebe nic kromě skutečností, které by mohly být případně i jiné; nevidíme nic víc než individua, jenže náš duch hledá druhovost, pravzor; vidíme jen začátek a konec, pomíjivost, jenže náš duch spěje k nekonečnosti, nepomíjivosti, věčnosti. Má-li se tedy odcizený lidský duch vrátit k přírodě, měl by se navrátit k něčemu jinému než právě k tomuto množství nahodilostí. Tento návrat je uskutečněn právě Goethem: nejen prostý návrat k přírodě, ale i návrat s celým bohatstvím vyvinutého ducha, s dosaženým stupněm vzdělání novější doby (současnosti).“*

V citovaném textu čteme, že se Rudolf Steiner inspiroval Goetheovými myšlenkami, které dále rozvíjel. Tento myšlenkový směr byl později nazván goetheanismem. Inspiroval i mnohé umělce a tvorbu architektury. V následujícím textu se podívejme na to, jak můžeme stavby pro děti v tomto smyslu dále prohlubovat.

Jaký je ideový základ a estetické východisko organicky utvářených staveb, vycházející z goetheanismu?

V tomto svém raném spisu, z kterého jsem výše citoval, upozornil Rudolf Steiner na význam Goethových názorů a na jeho pohled na estetiku³. Poukázal především na jeho způsob myšlení a uvažování o umění. V úvodu spisu píše: *„Chceme-li se opravdu dostat až k praobrazům věcí, k tomu, co ve věčné proměně zůstává nezměněno, nesmíme posuzovat hotové výtvoř, neboť ty již neodpovídají zcela původní ideji, která je v nich vyjádřena; my se totiž musíme vrátit k vývoji těchto výtvořů, musíme odposlouchávat přírodu v jejím tvoření. Toto je smysl Goethova výroku z kapitoly „Nazírající soudnost“: „Jestliže se v mravním ohledu vírou v Boha, ve ctnost a v nesmrtelnost povznášíme do vyšší sféry, abychom se přiblížili nejvyšší bytosti, může to být v intelektuálním ohledu totéž, jako když se zdokonalujeme nazíráním na neustále tvořící přírodu, abychom se duchovně zúčastnili její tvůrčí činnosti. Vždy jsem přece neúnavně usiloval o to, abych se*

² Rudolf Steiner (1861 – 1925) byl rakouský filosof, umělec, dramatik a pedagog, zakladatel waldorfské pedagogiky

dostal k typu, k prapůvodnímu vzoru.“ (Goethovo dílo, svazek 1, Přírodovědecké spisy, str. 115). Goethovy pravzory, praobrazy tedy nejsou prázdná schémata, ale hnací síly za přírodními jevy. To je ta „vyšší příroda“ v přírodě, které se Goethe chce zmocnit. Z toho je patrné, že skutečnost, rozprostírající se před našimi smysly, nemůže v žádném případě být něčím, u čeho by člověk na vyšším kulturním stupni mohl setrvat. Jen tehdy, když lidský duch tuto skutečnost překročí, rozbije skořápku a dostane se k jádru, jen tehdy se mu zjeví to, čím je tento svět v nejhlubším nitru držen pohromadě. Pro nás už nemůže být rozhodující jednotlivý přírodní jev, ale přírodní zákon, ne jednotlivé individuum, ale všeobecnost. Naprosto podobně je tomu u Goetha. Také u něj nemůže moderní duch najít uspokojení v této skutečnosti, v osamoceném individuu, protože to, v čem poznáváme to nejvyšší, co uctíváme jako božské a co ve vědě oslovujeme jako ideu, to už nenacházíme v individuu, to nacházíme teprve vystoupením nad toto individuum“.

Uvědomíme-li si tyto myšlenky uvědomovat, můžeme školní budovy utvářet velmi živě. Důležité je v tomto smyslu utváření ve skupině. Uměleckým zpracováním přicházejících nápadů se tak dostáváme k duchovní podstatě motivů, které chceme vyjádřit. Tak začne architektura uskutečněných z těchto principů k dítěti živě promlouvat. Duševně i duchovně ho začne oslovovat.

Společným modelováním se dá lépe podchytit základní charakter působících sil a nosné myšlenky. Na vznikajícím modelu jsou takové prostorové souvislosti dobře vidět. Dají se procítit a vhodně společně umístit. Uměleckým způsobem se dá vyjádřit například síla, která působí ze směru příchozích lidí směrem ke škole do míst, kde má vzniknout hlavní vstup do budovy. Plasticky se touto metodou dají zachytit jemnější síly idejí, které přijdou v samotném procesu z návrhů a námětů účastníků. Například tvarové a stylové návaznosti a propojení v celky mezi dynamicky vznikajícími tvary a motivy. Při navrhování prostředí škol je týmová spolupráce vhodná metoda i z pohledu sociálního.

³ GA 30, „Goethe jako zakladatel nové estetiky“, jedna z prvních přednášek Rudolfa Steinera přednesená v roce 1888 ve Vídni. Je také zařazena v souborném vydání jeho přednášek s označením GA 271 (Kunst und Kunsterkenntnis. Grundlagen einer neuen Aesthetik. Das Sinnlich-Uebersinnliche in seiner Verwirklichung durch die Kunst).

Ve skupině, která společně tvoří model, dochází k vzájemné shodě v myšlenkové i duševní oblasti. Je to shoda povýšená nad osobní představu. Shoda, která v sobě nese ducha záměru vznikající stavby.

Modelování studie waldorfské školy s mateřskou školkou v Jinončích v Praze 5 v roce 2009. Fotografie je z počátečního průběhu procesu, kdy byly naznačeny hlavní prvotní tvary hmoty zamýšlených budoucích budov školního areálu. Plná průběžná hmota je směrem do ulice (vpravo). V místech budoucích hlavních vstupů jsou na modelu vidět na jeho pravé straně naznačené prohlubně. Do tvaru „U“ jsou směrem vlevo vysunuty křídla budov, která budou obepínat školní dvory. V horní části obrázku naznačuje tlakem palců jeden z účastníků prohlubeň, do které bude svítit Slunce z jihu. Bylo to zamýšleno jako místo budoucího dvorku mezi dvěma třídami mateřské školky.

Dalším zpracováním se plastické utváření budov postupně zpřesňovalo. Ze společné tvorby tak vznikaly živé navazující tvary. Postupně se v procesu tvorby vypracovaly a zpřesnily tvary „gest“ okolo hlavních vstupů. Každou místnost jsme měli v přesném rozměru připravenou z papíru. V modelu jsme věděli, kde jednotlivé místnosti budou. K modelu jsme si je přikládali a kontrolovali jsme jejich velikosti a návaznosti, aby se tam v přesném měřítku vešly všechny potřebné místnosti.

Jaký charakter architektury podporuje pedagogiku?

Ideové a estetické východisko utvářených staveb škol se bude naplňovat, vystoupí-li vzhled jejich utváření nad individuální představy jednotlivce. Vyjádří-li se v tvarech stavby tvořivým způsobem charakter sil působících a tvořících za viditelnými základními tvary viditelné skutečnosti. Vzniká tak základ tak zvané organické architektury. U dnešní architektury jsou málokdy umělecky zviditelňovány například síly tíže a tlaku, tahu, ohybu nebo síly, které nesou a vztyčují. Jejich zviditelnění se objevuje pouze občas u některých inženýrských staveb, jako jsou mosty nebo výškové věže. Umělecké a plastické vyjádření těchto základních sil je ale možné dosáhnout i u běžných domů a staveb. Pravdivě tak můžeme například uměleckým, plasticky ztvárněným tvarem přesahů střech vyjádřit tíži střechy působící na stěny ze shora. Sílu, která nese a pozvedá, můžeme zase vyjádřit rozšířením hlavice sloupu. V napřímení stěn s přechodem do přesahujících ladně se zvedajících říms vyjádříme síly působící směrem nahoru. A dole se rozšiřující stěnou nebo pilířem můžeme vyjádřit tlak působící směrem do země. Tak necháme děti i dospělé

uvidět a zažít v budovách škol pravdivě a přirozeně síly působící uvnitř hmoty.

Studie areálu waldorfské školy. Architektonický model vzniklý z kolektivní tvorby pedagogů a rodičů pod vedením arch. Oldřicha Hozmána v květnu 2009. Je to příklad uměleckého zpracování živosti tvarů utvářejících sil. Na některých tvarech se objevují také zvané dvojité přetočené plochy. Jsou to dynamické formy podporující rozvoj pozornosti a vůle. Na modelu jsou jasně rozpoznatelné vstupy – jako prohlubně s polostínem. Jsou to otvory pronikající do budovy, jasné formy které k pozorovateli (dítěti) promlouvají pravdivě svým obsahem i tvarem. Architektura školy i školky tak pomáhá dítěti dobré orientaci v prostoru.

Studie areálu waldorfské školy v Jinonicích (2009). Půdorys přízemí. Učebny a sály mají tvary, které odpovídají vývoji dětí podle sedmiletí. Mateřská školka (ružová barva chodě vpravo) má okrouhlé, šestiúhelníkové třídy. Odpovídá to potřebám společné hry a umožnění živějšího pohybu. Tvar blízký se kruhu dává malému dítěti jistotu, jakou zažívalo ještě u maminky v bříska. V základní škole převažují tvary tříd jako protáhlejší šestiúhelníky. Stále jsou ale ještě částečně zaoblené, aby se mohl dobře vyvíjet citový svět dítěte. Jejich proporce vycházejí z hudebních intervalů, především z kvinty. Akustika tříd tak napomáhá tvorbě příjemné barvy hlasu učitele. V takových místnostech není ozvěna a u dětí se při poslouchání lépe vyrovnává rytmus tepu srdce a dechu. V budově lycea (vlevo) se tvary tříd vyvíjejí více geometricky s rovnějšími stěnami se zřetelnými rohy. Ve třetím sedmiletí můžeme více pracovat s lineárními tvary a plochami protože i „já“ dospívajícího mladistvého již dostává konkrétnější životní směr. V celém areálu budov je dostatek hravě členitých chodě pro volný pohyb dětí. Prolínají se mezi sebou a děti různých věkových skupin se tak mohou potkat.

Umělecky můžeme v architektuře škol a školek vyjadřovat i jiné živé síly přírody. Například síly růstu, které se ve fyzickém světě projevují v tak zvaných „dvojitě přetočených plochách“ (pozorovat je můžeme na stáčekjících se listech rostlin, na formách povrchů kostí, na tvarech živočichů, zvířat i na tvarech povrchu lidského těla).

Mateřská školka v popředí má okrouhlé, šestiúhelníkové třídy. Odpovídá to potřebám společné hry a umožnění živějšího pohybu. Tvar blíží se keru a dává malému dítěti jistotu, jakou zažívalo ještě u maminky v bříšku. Vnější prohlubeň mezi třídami tvoří vnitřní dvorek s polostínem pod přesahem střechy. Tento rozstup vytvářející malou budoucí zahradu vznikl v modelu spontánně během tvořivého procesu v týmu. Obě třídy mateřské školy jsou orientovány do zahrady směrem na jih. Na střechách budov budou měkce působící zatravněné povrchy.

Zatravněné zelené střechy mateřské školky v Německém Sorsumu (autor arch. Gernot Minke). Tyto typy střech pomáhají v létě ochlazovat interiér. Z hlediska estetiky působí příjemně a pomáhají začleňovat stavbu do okolní

Tajemství plasticky utvářených staveb

Právě živou plasticitou architektury můžeme dosáhnout toho, že budou osloveny všechny smysly. Členitost školních staveb vyvolává u dětí zálibení, zájem a pozornost si stavbu zabydlovat. U dětí i dospělých to podněcuje rozvoj vůle a paměti. To co nás zaujalo, si rádi pamatujeme a žije to v naší duši. Například velký výstupek na stěně a naopak hluboká nika vyvolává zážitek, který přichází z odlišného. V umělecky utvářené architektuře i v životě je tomu tak, že by mělo být přítomno vždy nějaké tajemství. Tak aby vzniklo intimní umělecké podání díla (vzniklé věci). Principem vzniku zážitku tajemství může být, že vyvstává pocit, že něco chybí, nebo že něco u vytvořeného přebývá. Pracuji-li například na stěně s jedním motivem (oknem), tajemství nevzniká. Pracuji-li s dvěma motivy poblíž sebe (okny), tajemství vyvstává protože je mezi nimi vytvořen vztah. Jakmile doplníme k dvojnosti třetí kvalitu (třetí okno nebo dveře mezi dvěma okny), nemusíme již nic doplňovat. Trojnost působí celistvě. Při vnímání skutečnosti člověk vždy zůstává v procesu hledání, co je to třetí? Třetí kvalitu často doplňujeme vnitřně sami ze sebe...a tajemství vzniká tam, kde je mírná nedokonalost nebo vtip...je tam něco k řešení skrze vlastní vnitřní naladění...představte si třeba vedle sebe tři malé niky na zdi herny mateřské školky. Mají stejnou velikost. Jsou tak metr vysoké. Mají zaoblenou horní část. Jsou umístěné vedle sebe. Dvě levé niky jsou hluboké tak, že se do nich vejdu poličky na hračky a knížky...a ta třetí nika, ta je hodně hluboká, tmavá chodbička, dá se do ní vlézt...na konci se rozšiřuje a je tam uvnitř malé světlem prozářené okénko...

Oldřich Hozman

Autor článku je architekt. Zabývá se navrhováním ekologických staveb pro vzdělávání. Více se o jeho projektech a přednáškách můžete dozvědět na www.arc.cz. Většina z obrázků použitých v článku jsou z projektů, které navrhoval.

Přednáška arch. Hozmana: „Práce s duchovními principy při tvorbě prostředí pro vzdělávání. Tvorba zahrad a dětských hřišť ve spolupráci s elementárními bytostmi přírody. Organická architektura a zahradní stavby. Pořadatelem je Asociace lesních mateřských škol. 29.7.2016, Toulcův dvůr, Kubatova 32/1, 102 00 Praha-Hostivař

Plastickému a živému utváření staveb waldorfských škol se věnuje například kniha: „Die Waldorfschule Baut“, Sechzig Jahre Architektur der Waldorfschulen, Schule als Entwicklungsraum menschengemäßer Baugestaltung, Rex Raab, Arne Klingborg. Verlag Freies Geistesleben, 1982, ISBN 3-7725-0240-7